

Мале підприємництво як засіб розширення сфери зайнятості економічно активного населення

К. БОНДАРЧУК,
кандидат економічних наук
НДІ праці і зайнятості населення
Міністерства праці та соціальної політики України і НАН України
м. Київ

Проаналізовано стан, динаміку функціонування малого підприємництва в Україні. Визначено основні напрями сприяння його розвитку, що охоплюють нормативно-правову базу; формування єдиної державної регуляторної політики; активізацію фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки; створення належної інфраструктури; вдосконалення регіональної політики.

Проанализировано состояние, динамика функционирования малого предпринимательства в Украине. Определены основные направления содействия его развитию, которые охватывают нормативно-правовую базу; формирование единой государственной регуляторной политики; активизацию финансово-кредитной, инвестиционной поддержки; создание надлежащей инфраструктуры; совершенствование региональной политики.

Dynamic of small business in Ukraine is analysed in this article. The main directions of its including law base, common government policy, financial assistance, creation of the infrastructure, improvement of regional policy.

Ключові слова: мале підприємництво, заробітна плата, мінімальна зарплата, умови праці, податки, фінансово-кредитна політика.

Актуальність проблеми. З розвитком малого підприємництва (далі — МП) пов'язують прискорення структурної перебудови економіки, вихід з економічної кризи, створення нових робочих місць, що сприяє підвищенню рівня зайнятості економічно активного населення шляхом поглинання надлишкової на ринку праці робочої сили. При цьому збільшується насиченість ринку товарами і послугами, оптимізується конкурентне середовище, більш ефективно використовуються місцеві ресурси. МП використовують переважно місцеві ресурси, зокрема трудові, тому вони є джерелом наповнення місцевих бюджетів і нерідко беруть участь у спільному фінансуванні місцевих програм. Функціонування великої кількості МП сприяє стабілізації регіональної економіки, оскільки при банкрутстві деякої їх частки ситуація на ринку праці дестабілізується менше порівняно з великими підприємствами. За умов їх ефективної діяльності зростає ВВП, формується середній клас, знижується рівень соціального розшарування, зменшується соціальна напруга, відбувається демократизація ринкових відносин. Міжнародна практика свідчить, що малий бізнес мобілізує значні фінансові, трудові, сировинні ре-

сурси, які за його відсутності не були б використані. В економічно розвинених країнах на малий бізнес припадає до 90–95% всіх підприємств і від 20 до 60% валового національного продукту¹.

Однак в Україні, незважаючи на декларовану державою підтримку малого підприємництва, його функціонування та результати діяльності складно назвати задовільними.

Мета роботи — на підставі аналізу стану, тенденцій функціонування малого підприємництва в Україні визначити основні напрями його розвитку для розширення сфери зайнятості економічно активного населення.

Викладення основного матеріалу дослідження. Розвитку малого підприємництва в Україні покликані слугувати Закони «Про підприємництво» (від 07.02.1991 р. № 698-III), «Про підприємства в Україні» (від 27.03.1991 р. за № 887-XII), «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва» від 03.07.1998 р. № 727/98 (з доповненнями і змінами), «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19.10.2000 р. № 2063-III (з доповненнями і змінами), Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва в Україні від 21.12.2000 р.

¹ Budget of the Government. Fiscal Year 2008.

№ 2157-III й інші. Відповідно до Закону України «Про державну підтримку малого підприємництва» держава зобов'язалась: створювати умови для позитивних структурних змін в економіці України; сприяти формуванню та розвитку МП для подолання негативних процесів в економіці й забезпечення розвитку суспільства; підтримувати вітчизняних виробників; формувати умови для підвищення рівня зайнятості населення України, створення нових робочих місць; запобігати безробіттю.

Постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2008 р. за № 587 запроваджено принципи Європейської соціальної хартії стосовно малих підприємств. Хоча чинні законодавчі акти певною мірою сприяють створенню правового підґрунтя для розвитку МП та самозайнятості в Україні, однак одні положення носять декларативний, фрагментарний характер, другі — не забезпечені необхідними ресурсами, не підтверджені конкретними заходами. Як наслідок — досі не створено механізму державної підтримки приватної ініціативи громадян й формування сприятливого середовища для розвитку підприємництва. Малий бізнес може покладатися лише на себе. Тому існує потреба в розробленні низки таких підзаконних актів, які конкретизували б основні заходи та форми державної підтримки, а також вимоги до суб'єктів підприємницької діяльності з боку держави, особливо щодо сплати податків і зборів, умов та рівня оплати праці найманих працівників.

За даними Держкомстату, кількість малих підприємств в Україні у 2007 р. (за 2008–2009 рр. дані відсутні) збільшилась порівняно з 2002 р. майже в 1,3 разу і становила 380,8 тис. одиниць. Кількість МП на 10 тис. наявного населення у 2009 р. досягла 75 осіб проти 53 у 2002 р., тобто зросла в 1,4 разу, а чисельність зайнятих працівників (штатних, позаштатних та неоплачуваних) становила 2152,0 тис. осіб, що в 1,1 разу більше, ніж у 2002 р. Частка найманих працівників на малих підприємствах у загальній чисельності всіх найманих працівників на підприємствах — суб'єктах підприємництва в 2009 р. зросла до 25,2%, що в 1,3 разу перевищувало рівень 2002 р. Для порівняння, наприклад, у США на МП припадає майже половина ВВП, на яких працює 52% зайнятих у національній економіці².

Частка МП в загальній кількості підприємств України у 2009 р. досягла 93,7%, а питома вага їхньої продукції в загальному обсязі реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) становила 16,6 проти 6,7% у 2002 р., тобто зросла в 2,5 разу. Питома вага прибутку від звичайної діяльності до оподаткуван-

ня МП в загальних обсягах прибутку за цей період також збільшилася в 2,5 разу (до 22,9%), водночас частка МП у збитках вітчизняних підприємств від звичайної діяльності до оподаткування — в 1,5 разу (до 29,0%). Як видно з таблиці, у загальній кількості малих підприємств у 2009 р. збитковими були більше третини (39,9%).

Слід визнати, що деякі МП дійсно були збитковими, мало- (або зовсім) нерентабельними, але частина — приховувала свої доходи, перебуваючи «в тіні». Перебування МП «в тіні» є основною причиною недоотримання значних обсягів доходів до бюджетів різних рівнів, загальнообов'язкових державних страхових фондів.

Зростання обсягу реалізованої продукції малих підприємств у 2009 р. до 455 431,2 млн грн на 60,1% було досягнуто завдяки розвитку торгівлі; ремонту автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку (з них 85,2% припадало на оптову торгівлю і посередництво в оптовій торгівлі); операціям з нерухомим майном, оренді, інжинірингу та наданню послуг підприємцям (на 12,2%). Водночас питома вага промислової продукції становила 9,7%, будівництва — 7,3%. Тобто МП в Україні зорієнтовано не на матеріальне виробництво, а переважно на торговельну, посередницьку діяльність, у якій більшості працівників не потрібен високий кваліфікаційний рівень.

3-поміж адміністративних територій у 2009 р. найбільша частка працівників, зайнятих на МП, зареєстрована у м. Києві (19,2%), Донецькій (7,5%), Дніпропетровській (7,0%) областях, а найменша — в м. Севастополі (1,0%), Чернівецькій (1,3%), Кіровоградській і Тернопільській (по 1,6%) областях. Нерівномірний розподіл працівників МП за територіями зумовлений низкою причин: різним економічним потенціалом, ресурсним забезпеченням, спеціалізацією регіонів, рівнем інвестиційної активності, станом ринкової інфраструктури, відносинами між державними органами та підприємницькими структурами. Тому регіональні особливості слід враховувати під час розроблення програм та заходів державної підтримки.

Варто зауважити, що при цьому офіційна середньомісячна заробітна плата найманих працівників МП постійно була нижчою за середню по Україні, зокрема в 2009 р. — 1117,2 грн, або 58,6% середньої. На більшості МП зарплата найманих працівників у 2–1,5 разу була нижчою порівняно з аналогічними зарплатами у відповідних галузях. Лише у фінансовій діяльності наймані працівники МП одержували зарплату на 11,0% вищу за середню в країні, однак майже вдвічі нижчу, ніж середня в цьому виді діяль-

² Budget of the Government. Fiscal Year 2008.

Таблиця

Основні показники розвитку малих підприємств протягом 2002–2009 рр. *

Рік	Кількість МП у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення, одиниць	Чисельність зайнятих працівників (штатні, позаштатні та неоплачувані працівники) на МП, тис. осіб	Чисельність найманих працівників (штатні та позаштатні працівники) на МП, тис. осіб	Ряд. 2 – ряд. 3, тис. осіб	Частка найманих працівників на МП у загальній чисельності найманих працівників на підприємствах – суб'єктах підприємства, %	Питома вага МП у загальному обсязі реалізованої продукції, %	Питома вага прибутку від звичайної діяльності до оподаткування МП до загального обсягу прибутку, %	Питома вага збитків від звичайної діяльності до оподаткування МП до загального обсягу збитків, %	Питома вага підприємств, що одержали збитки, до загальної кількості МП, %
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
2002	53	1932,1	1918,5	13,6	18,9	6,7	9,3	18,8	38,2
2003	57	2052,2	2034,2	18,0	20,9	6,6	9,1	20,6	37,1
2004	60	1978,8	1928,0	50,8	20,2	5,3	8,2	25,4	35,5
2005	63	1890,4	1834,2	56,2	19,6	5,5	7,9	30,6	35,2
2006	72	2232,3	2158,5	73,8	23,5	18,8	17,2	40,2	33,7
2007	76	2231,5	2154,3	77,2	23,7	18,1	14	42,2	32,8
2008	72	2237,4	2156,8	80,6	24,3	16,3	16,5	37,6	37,3
2009	75	2152,0	2067,8	84,2	25,2	16,6	22,9	29,0	39,9
2009 до 2002	141,5	111,4	107,8	3,6	133,3	247,8	246,2	154,3	104,5

* Джерело: Держкомстат України, 2002–2010. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

ності. Середня номінальна зарплата найманих працівників за територіями коригувала з показниками зайнятості, зокрема якщо в м. Києві вона дорівнювала 2,2 прожиткового мінімуму, то в Тернопільській області – 1,1. Зарплата найманих працівників на МП коливалася переважно в межах одного – півтора прожиткових мінімуми, не досягаючи нижньої межі відтворювальної функції, що є причиною бідності найманих працівників та їхніх сімей. Невисокий рівень зарплат, з одного боку, можна пояснити наявністю «сірих схем» при оплаті праці, виплатою заробітної плати в конвертах, застосуванням подвійної бухгалтерії, а в сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві – оплатою праці виробленою продукцією, а з другого – заниженням рівня оплати праці найманих працівників та високим рівнем їхньої експлуатації.

Разом з тим умови праці на багатьох МП не відповідають вимогам КЗпП України. Порушення прав найманих працівників на МП проявляється не лише в заниженні рівня оплати праці, заборгованості з її виплати, а й через консервування важких, шкідливих, небезпечних умов праці за відсутності доплат чи компенсацій. Нерідко наймані працівники працюють понаднормово (більше 10 годин за зміну). Правилком стало виконання працівниками будь-якої роботи, в тому числі не пов'язаної зі службовими обов'язками. На МП наймані працівники нерідко погоджуються на скорочення або від-

мову від відпустки, допомоги з тимчасової непрацездатності. Поширена практика усної (без письмового оформлення трудового договору) домовленості найманих працівників з роботодавцем про те, що офіційно буде виплачуватись лише частина заробітної плати, а решта – в конверті. Трудові відносини за розпорядженням власника чи його представника можуть призупинятись через скорочення обсягів робіт, фінансові труднощі, а вихідна допомога при звільненні за ініціативою роботодавця не виплачується, трудовий контракт розривається у випадку одруження чи вагітності тощо. Нині не вважається порушенням свідоме надання власниками МП неправдивої інформації про якість робочих місць, умови праці, грубість, приниження працівників, психологічний тиск тощо. Поширені в Україні традиції визнають і дозволяють високий рівень залежності найманого працівника від роботодавця, суб'єктивізм, свавілля.

Роль держави й профспілок як представників та захисників інтересів найманих працівників, на жаль, зведена нанівець. Вплинути на власника МП складно, оскільки, як правило, працівники не є членами профспілок, а невдоволених звільняють. Тому державні органи влади найближчим часом повинні розглянути питання щодо захисту прав найманих працівників, умов та рівня оплати праці на МП, прийняти обґрунтовані рішення і розробити відповідні заходи.

Незважаючи на позитиву динаміку чисельності суб'єктів господарювання, труднощі в започаткуванні діяльності та функціонуванні МП негативно впливають на стан територіальних ринків праці, призводять до гінізації зайнятості.

Розрізняють макро- та мікроекономічні чинники, що гальмують розвиток малого підприємництва. Аналіз діяльності МП в Україні показав, що основними макроекономічними причинами, які стримують їхній розвиток, є: надмірний податковий тиск, обтяжлива система обліку та звітності; необґрунтоване втручання контролюючих органів у діяльність МП; організаційно-адміністративні чинники, зумовлені складними й довготривалими процедурами реєстрації суб'єктів МП, умов започаткування бізнесу, ліцензування, одержання численних дозволів (видача дозволів регламентується 167 законами, 150 постановами Кабінету Міністрів України), сертифікації продукції (товарів, робіт, послуг), перевірок; низька інвестиційна активність; нерозвиненість фінансового ринку; декларативний характер державної підтримки; нерозвиненість інфраструктури; тіньова економіка; неефективна приватизація; нестабільна фінансово-економічна ситуація в країні; обмеженість попиту та обмеженість внутрішнього ринку; нерозвиненість ринку нерухомості; нерозвиненість лізингу та франчайзингу тощо. Тому у звіті «Ведення бізнесу» зазначено, що за складністю організації та здійснення підприємницької діяльності у 2009 р. Україна займала 145 місце з-поміж 181 країн світу³.

До мікроекономічних чинників слід віднести: спосіб та час виникнення; форму власності; фінансові можливості МП; асортимент продукції, її якість та попит на неї; стратегію діяльності підприємства; кадрову політику; навички керівників ефективно управляти бізнесом; ступінь дотримання клієнтами умов контрактів та платіжної дисципліни тощо.

Держава як головна суспільна інституція має брати активну участь у формуванні політики щодо стимулювання розвитку малого підприємництва шляхом розроблення сучасних концепцій, програм, методів у сфері формування системи малого бізнесу. Основними принципами державної політики мають бути: системність регулювання розвитку МП; цілеспрямованість та адресність підтримки суб'єктів МП через визначення пріоритетів, ресурсів для їхньої реалізації; рівноправність доступу суб'єктів МП до фінансово-кредитних, техніко-технологічних, матеріально-сировинних, інформаційних та інших ресурсів тощо.

Розвиток малого бізнесу потребує встановлення правових гарантій для забезпечення свободи й захисту приватної власності; розроблення підзаконних актів, нормативно-правових документів стосовно стимулювання МП; усунення правових суперечностей, особливо у сфері оподаткування; формування сприятливого інвестиційного, цінового клімату; фінансово-кредитної підтримки; сприяння техніко-технологічному переоснащенню, запровадженню інновацій; організації інформаційно-консультаційної і кадрової допомоги; стимулювання зовнішньоекономічної діяльності тощо. Напрями вдосконалення державної політики щодо сприяння розвитку малого підприємництва мають охоплювати: правову базу; формування єдиної державної регуляторної політики; активізацію фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки; створення відповідної інфраструктури; вдосконалення регіональної політики⁴.

Зокрема, для вдосконалення нормативно-правової бази потрібно:

- привести українське законодавство у відповідність із законодавством Європейського Союзу;
- створити нормативно-правову базу щодо регулювання відносин між державою та підприємцями, роботодавцями і найманими працівниками, особливо щодо умов та рівня оплати праці останніх, встановлення норм і правил здійснення підприємницької діяльності, регламентування діяльності органів державної влади стосовно розвитку малого підприємництва;
- вдосконалити функціональну та організаційну структуру центральних та місцевих органів виконавчої влади для забезпечення розвитку і державної підтримки малого підприємництва;
- внести зміни і доповнення до Законів України: «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» (щодо спрощення порядку видачі документів дозвільного характеру, розширення застосування декларативного принципу започаткування бізнесу); «Про розвиток та підтримку малого і середнього підприємництва»; «Про похідні (деривативи)» (стосовно розвитку та розширення інструментів фондового ринку); «Про ремісничу діяльність» (в частині визначення критеріїв віднесення професії до ремісничої; суб'єктів підприємництва та їх організаційно-правових форм, статусу об'єктів інфраструктури ремісництва; шляхів професійного навчання, атестації ремісників, основних напрямів державної підтримки ремісників).

З метою вдосконалення системи оподаткування МП в Податковому кодексі потрібно визначити

³ Doing Business — 2009. — Електронний ресурс. — Режим доступу: <http://russians.doingbusiness.org/ExploreEconomies>.

⁴ Закон України «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» від 21 грудня 2000 р. № 2157-III.

оптимальну кількість податків та їхній рівень, спростити систему оподаткування, визначити шляхи мінімізації витрат на виконання й адміністрування податкового законодавства. Податкове законодавство має спрямовуватись на зменшення податкового тиску на фонд оплати праці, прибуток, обмеження оподаткування ПДВ тощо. Доцільно запровадити систему диференційованих ставок оподаткування залежно від величини податкової бази.

Результатом реформування податкового законодавства має стати трансформація податкової системи на стимулюючий чинник розвитку малого бізнесу. Для цього необхідно розробити механізм пільгового оподаткування малих підприємств, які здійснюють свою діяльність у пріоритетних галузях економіки (енергетиці, природоохоронній сфері, виробництві соціально значущої продукції), запроваджують інновації, а також вдосконалити пільгову систему кредитування, розробити механізм мікрокредитування, позик (до 5 років) під пільговий відсоток підприємствам, що запроваджують інновації. Варто розробити умови й порядок надання малому бізнесу на певний період податкових «канікул».

Формування єдиної державної регуляторної політики необхідно здійснювати шляхом:

- координації діяльності державних органів виконавчої влади різних рівнів з планування регуляторних заходів, підготовки проектів регуляторних актів із обов'язковим публічним обговоренням;
- обґрунтування ефективності проектів регуляторних актів та оцінки економічних і соціальних результатів їхнього запровадження;
- вдосконалення правового поля з метою зменшення державного втручання у сферу підприємництва;
- вдосконалення дозвільної системи у сфері підприємництва, спрощення процедури державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності;
- здійснення моніторингу й аналізу запроваджених регуляторних актів та оприлюднення стану їхньої реалізації;
- висвітлення проблем реалізації регуляторної політики у засобах масової інформації, забезпечення відкритості під час підготовки проектів нормативних актів шляхом залучення об'єднань підприємців, громадян України до розроблення та обговорення.

Що стосується фінансово-кредитної підтримки малого підприємництва, то слід зауважити, що в міжнародній практиці у цій сфері використовують: пряме державне й недержавне фінансування; пряме державне і недержавне кредитування; державне та

недержавне гарантування кредитів. Хоча фінансування МП державою вважається неринковим і тому неефективним засобом державного впливу на розвиток економічних процесів, однак на практиці дотації є поширеним важелем економічної політики в багатьох економічно розвинутих країнах. Наприклад, сума щорічних дотацій для МП у США з бюджету становить 300 млрд дол.⁵ Американська Асоціація малого бізнесу (АМБ) надає матеріальну допомогу, кредити, гарантії, зокрема кредит у розмірі до \$ 100 тис. на 8 років без оплати відсотків або за 3–4% річних тим МП, які беруть участь у розробці новітніх нано-, біотехнологій, альтернативних джерел енергії, ІТ-технологій, вивченні ДНК⁶.

В Україні особливо гостра проблема недоступності для МП банківських кредитів. Банківські установи не хочуть мати справу з малим бізнесом через відсутність у таких підприємств високоліквідної застави, малий розмір позик та їх короткотерміновість, високу ризикованість. Реальним джерелом формування фінансових ресурсів МП могли б стати державні позики. Але оскільки можливості держави обмежені, то фінансово-кредитна політика в Україні має сприяти залученню недержавних джерел фінансування. Держава має стимулювати комерційні банки до надання пільгових позик таким суб'єктам господарювання шляхом зниження рівня оподаткування банківських прибутків на суму, що спрямовуватиметься на кредитування МП.

Для фінансування МП доцільно застосувати також різні форми гарантування повернення позичкових коштів. Механізм державного гарантування кредитів для МП має базуватися на авторитеті держави як платоспроможного, відповідального гаранта. Держава повинна залучати і недержавне гарантування: комерційними організаціями, банками, приватними фінансовими установами, іноземними інвесторами, товариствами взаємного гарантування, громадськими організаціями тощо. Фінансова підтримка даватиме можливість МП акумулювати необхідні ресурси для здійснення бізнесу, прискорюватиме окупність вкладень. Умовою надання пільгової позики має бути наявність у МП встановленого обсягу капіталу, який мінімізував би ризик її неповернення. На сектор МП варто поширити й новітні банківські послуги, а саме: факторинг, фінансовий лізинг та овердрафт.

Становленню МП в Україні певною мірою сприяє міжнародна підтримка. Сучасні програми допомоги здійснюються за напрямками: фінансування (виділення кредитів, грантів); інформування (консультування щодо ведення бізнесу та надання необхідної

⁵ Budget of the Government. Fiscal Year 2008.

⁶ Федоров К. Малий бізнес за рубежом / К. Федоров // Бизнес-пост. — 2007. — № 9. — С. 3.

ділової інформації); навчання (ознайомлення підприємців з основами ринкового господарства, методами міжнародної бухгалтерії) тощо. В Україні діє кілька кредитних ліній. Умови позичання коштів у них подібні як щодо вимог застави, так і бізнес-планів, а відрізняються вони відсотками і розмірами кредитів. Але скористатися кредитами через жорсткі вимоги міжнародних інституцій можуть небагато вітчизняних МП. Інвестиції міжнародних фондів у розвиток українського МП у 3–7 разів менші, ніж у країнах Центральної та Східної Європи⁷. Ця ситуація зумовлена високим ступенем інвестиційного ризику в Україні. Тому питання доступу до зовнішніх джерел фінансування, що передбачає створення та підтримку регіональних бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків, формування сітки фінансово-кредитних установ, інвестиційних та інноваційних фондів, поки що не вирішені.

Отже, систему фінансово-кредитної допомоги малому бізнесу в Україні можна сформулювати шляхом:

- стимулювання комерційних банків та фінансових небанківських установ до надання позик і розширення послуг малому бізнесу через зниження рівня їхнього оподаткування на суму кредитування малого бізнесу та надання державних гарантій повернення позик;
 - переорієнтації бюджетних коштів, що спрямовуються на підтримку малого бізнесу, з прямого забезпечення фінансовими ресурсами на формування цільових фондів підтримки;
 - активізації процесів створення та діяльності недержавних гарантійних установ, страхових установ для обслуговування малого бізнесу через створення відповідних мотиваційних механізмів;
 - ефективного використання іноземної допомоги;
 - формування мережі регіональних фондів підтримки підприємництва та кредитно-гарантійних установ;
 - розроблення й запровадження ефективних кредитно-гарантійних механізмів мікрокредитування;
 - сприяння процесу самоорганізації суб'єктів малого підприємництва для розв'язання своїх фінансово-кредитних проблем через створення установ взаємного фінансування та гарантування тощо.
- Інфраструктуру для розвитку малого підприємства потрібно створювати через формування:
- систем інформаційного та консультаційного обслуговування малого бізнесу, спеціалізованих фірм, що надають послуги МП (бухгалтерські, аудиторські фірми, рекламні агентства тощо), а також створення банків даних про ринки, компанії, фонди

фінансової підтримки, підтримки інноваційної діяльності;

- бізнес-центрів, центрів розвитку малих підприємств, бізнес-інкубаторів, виробничих та технологічних парків;
- навчальних центрів з підготовки, перепідготовки фахівців для роботи на МП;
- системи підготовки підприємців-початківців, підвищення кваліфікації управлінських кадрів у сфері підприємництва та державних службовців з основ підприємницької діяльності тощо.

З метою кадрового забезпечення малого бізнесу необхідно налагоджувати контакти з професійними навчальними закладами для підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації робітничих кадрів, фахівців, управлінців для малого бізнесу через мережу центрів: бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, інженерних центрів, технопарків, центрів соціального партнерства.

Одним із напрямів сприяння розвитку малого бізнесу має бути матеріально-технічна, інноваційна підтримка. Формування сприятливих умов та інноваційного клімату для розвитку малого бізнесу має охоплювати розроблення й запровадження механізму передачі МП виробничих площ та виробничих потужностей, у тому числі й тих, що вивільнюються під час ліквідації чи реорганізації підприємств-банкрутів; формування розвинутого ринку нерухомості, розроблення механізму передачі малим підприємствам нових технологій, обладнання для здійснення бізнесу на пільгових умовах; розширення сфери виконання робіт і постачання продукції для державних потреб; сприяння забезпеченню матеріально-технічними та іншими ресурсами з боку державних структур. Потрібно організовувати конкурси на виконання державних замовлень з виробництва продукції (товарів, робіт, послуг) за бюджетні кошти, зокрема у сферах енергозбереження, охорони природи, охорони праці, інновацій, виробництва спеціалізованого обладнання для МП, підтримувати за рахунок коштів Державного інноваційного фонду ті фірми, які здійснюють інноваційну діяльність, запроваджують новітні технології та інноваційні проекти. Держава повинна сприяти створенню регіональних інноваційних фондів, надавати допомогу в проведенні наукових досліджень, запровадженні провідних технологій, сприяти пошуку замовників та виконавців інноваційних проектів для малого бізнесу.

Варто створити єдиний центральний орган (агентство) та його регіональні відділення, функціональними обов'язками яких буде комплексне розв'язання проблем, пов'язаних з формуванням та

⁷ Лебедева Л. США: государство и малый бизнес // Л. Лебедева // Человек и труд. — 2008. — № 12. — С. 49–52.

реалізацією політики розвитку самозайнятості і малого підприємництва. Слід зауважити, що в розвинутих країнах створені й успішно функціонують міністерства або асоціації у справах малого бізнесу.

Для вдосконалення регіональної політики розвитку малого підприємництва необхідно: запровадити дієві механізми взаємодії органів влади з громадськими організаціями підприємців на основі соціального партнерства; розробляти й реалізовувати регіональні та місцеві програми. Взаємодія місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з підприємцями має здійснюватись шляхом сприяння формуванню громадських колегій і координаційних рад з питань розвитку МП та залучення до участі в формуванні й реалізації державної політики регіональних та галузевих об'єднань підприємців.

Регіональні програми мають спрямовуватись на комплексне розв'язання проблем розвитку та підтримки МП в межах повноважень місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а саме: вдосконалення нормативно-правової бази, фінансово-кредитного забезпечення, зменшення податкового тиску у сфері малого підприємництва насамперед для підтримки малих підприємств, що здійснюють свою діяльність у сфері виробництва та науки; запровадження системи фінансово-кредитної та ресурсної підтримки суб'єктів МП, в тому числі створення регіональних гарантійно-кредитних установ, фондів.

Висновки. Хоча в Україні питома вага МП досягла 93,7% загальної кількості підприємств, однак частка їхньої продукції у загальному обсязі реалізованої продукції невелика (у 2009 р. — 16,6%). Низькою є середньомісячна заробітна плата найманих працівників таких підприємств: у 2009 р. вона становила лише 58,6% середньої по Україні. Зарплата найманих працівників на більшості МП постійно у 2–1,5 разу нижча порівняно з оплатою аналогічної праці у відповідних галузях й не досягала двох про-

житкових мінімумів, тобто нижньої межі відтворювальної функції робочої сили. Це стало основною причиною бідності найманих працівників та їхніх сімей. Умови праці на більшості МП також не можна визнати задовільними. Тому актуальними, такими, що потребують якнайшвидшого розв'язання, є проблеми захисту трудових прав найманих працівників на МП щодо створення безпечних, нешкідливих умов праці та належного рівня оплати праці відповідно до міжнародних вимог і стандартів.

Для розширення зайнятості економічно активного населення шляхом розвитку малого підприємництва державні органи влади повинні забезпечити: вдосконалення нормативно-правової бази, особливо щодо створення гідних умов та рівня оплати праці найманих працівників; формування єдиної державної регуляторної політики; активізацію фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки; сприяння створенню відповідної інфраструктури; вдосконалення регіональної політики.

У Податковому кодексі доцільно визначити оптимальну кількість податків та їхній рівень для малих підприємств, спростити систему оподаткування, визначити шляхи мінімізації витрат на виконання податкового законодавства й адміністрування податків. Необхідно сприяти формуванню системи фінансово-кредитної допомоги малим підприємствам шляхом: стимулювання комерційних банків та фінансових небанківських установ до надання позик і розширення послуг МП через зниження оподаткування таких установ на суму, що спрямовуватиметься на кредитування малого бізнесу; надання державних гарантій повернення позик; активізації недержавних гарантійних і страхових установ для обслуговування малого бізнесу через створення відповідних мотиваційних механізмів; формування мережі регіональних фондів підтримки підприємництва та кредитно-гарантійних установ; розроблення й запровадження ефективних кредитно-гарантійних механізмів мікrokредитування МП тощо.